

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כד, תשל"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שבת⁵: "זו"ל כתבי האר"י: כשתפנס לבית תאמר בקול רם שבת שלום ומבורך"; והוא מוסיף ואומר: "כך היה מנהג אמה (אבי מורי הרב) ז"ל⁶.

ברכה זו התמיהה מכבר כמה מבעלי לשון: א. בצירוף של שני הלואים השונים לשם-העצם שבת - לואי ראשון שם-עצם שהוא סומך (בגניטיב), ואחריו לואי שם-תואר (בנומינאטיב) - ב. בצורת התואר הבא בלשון זכר, ושבת הרי היא שם נקבה, ומוטב היה לטבוע את מטבע הברכה בזה הלשון: "שבת שלום וברכה", או "שבת שלום, שבת מבורכת"⁷.

הקושיה השנייה אינה קושיה. אמנם במקרא, במשנה ובתלמוד, אף בספרות שלאחריהן, שבת היא לשון נקבה. אולם יש במקרא בלשון זכר: "שומר שבת מחללו (= מחלל

---

5. [סידור עמודי שמים, אלטונה תק"ה, דף שדמ ע"ב (= סידור בית יעקב, לעמבערג תרס"ד ומהדורות צילום שונות, עמ' קנ)].
6. [חכם צבי, אביו של ר' יעקב עמדין, נפטר בשנת תע"ה, כעשרים שנה לפני שיצא "חמדת ימים". חכם צבי ובנו ר"ע היו רחוקים מלהשתמש במקורות מעין ס' "חמדת ימים" החשוך בשבתאות, ואין ספק כי באה להם הנוסחה הנ"ל מכתבי האר"י ממש.

במקורות אחרים, המסתמכים על מסורת האר"י, כגון ס' "נגיד ומצוה", "שולחן ערוך של האר"י", "חמדת ישראל" לר' שמואל ויטל (מהדורת ר' חיים אלעזר שפירא ממונקאטש), סידור ר' שבתי מראשקוב ועוד נמצאת הפסקה הנ"ל בשם האר"י ללא התיבה "ומבורך": "שבת שלום" - מ"מ].
7. ראה "יד הלשון" של יצחק אבינרי, עמ' 539.

אותו, את יום השבת, ישעיה נז, ב; נז, ו⁸; וביטוי זה, שהוא עיקר גדול בשבת, שגור בפי העם והשפיע גם על השימוש של שבת בלשון זכר, שנמצא כאן וכאן בספרות הרבנית. מחבר זמר "כל מקדש" לליל שבת הכניס את הביטוי שבישעיה בתחילת הזמר: "כל מקדש שביעי פראוי לו, כל שומר שבת כדת מחללו". בהמשך הזמר פייט: "המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבוא, שמחים לשמרו ולערב עירובו". בזמר אחר לליל שבת ("יום שבת קודש הוא") שרים: "בא שבת - בא" מנוחה¹⁰.

---

8. ועוד בשני מקומות: "עולת שבת בשבתו" (במדבר כח, ו), וימדי שבת בשבתו" (ישעיהו סו, כג).

9. ראה למעלה בדברי של"ה "שבת טובה". גם נפוץ בספרות "שבת הגדול" (שארן פירושו אלא "השבת הגדולה"): שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול, ואינן יודעין למה (סידור רשי בעריכת ר' יעקב פריימן, תרע"ב, סי' שני"ב, עמ' 171; מחזור ויטרי לרבנו שמחה, מתלמידי רשי, מהדורת ר' שמעון הורוויץ, תרפ"ג, סי' רנ"ט, עמ' 222. שניהם במאה הי"ב). "מצאתי בפרדס שחיבר רשי: שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול... וכן נהגו לקרות שבתות לשלש רגלים... טעם אחר, לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה עד אחר חצות סמוך למנחה" (שבלי הלקט מאת ר' צדקיה בר' אברהם הרופא במאה הי"ג, מהדורת שלמה בובר, תרמ"ז, סי' ר"ה).

10. כך הלשון בתוספות סנהדרין לה ע"א, ד"ה הצבה. ראה י"ח טב"וב, אוצר המשלים והפתגמים, עמ' 75; "אבינרי, היכל רשי", כרך ד', עמ' פה. הקדמת הפועל לשם גרמה אף היא ללשון זכר, והפועל הראשון גרר את חזרת הפועל באותו לשון.

גם את צירוף הלואים השונים אפשר לישב מבחינת חוקי הלשון. עניין הקיצור בלשונות (אליפסה) ידוע. ועל דרך זו בלשון העברית כבר דיבר התנא ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בשלושים ושתיים מידות שלו. המידה התשיעית אצלו היא דרך קצרה. גם מדקדקינו ומפרשינו הראשונים ידעוה. ספר הרקמה של ר' יונה אבן אבנא הקדיש לה שער שלם¹¹. כאן בברכה בא הקיצור עקב נטיית מברכים להשמיט בפעם השנייה את השם שבת, משום שאין בו שינוי ניפר בהגייה לכשישנה (שבת שלום, שבת מבורך). אולם קיצור מעין זה חידוש הוא, ואינו מצוי לא במקרא ולא בספרות שלאחריו.

לכאורה אפשר להביא דוגמה אחת לצירוף כזה מן המשנה. בכתובות ז, ו מציינו: העוברת על דת משה ויהודית (לואי ראשון שם-עצם ולואי שני שם-תואר). נוסח זה ישנו לא בדפוסים בלבד, אלא גם בכתבי-יד עתיקים, כגון בכ"י קימפריג, הוצאת ו' לז (בכ"י קאופמן ובכ"י פארמה א' הנוסח הוא דת משה ויהודית). גם במשנה זו לפי הנוסח שלנו שם-העצם המוגדר אם יישנה לא ישתנה, וזה היה עשוי לגרום להשמטה. כך נראה בהשקפה ראשונה, אלא לאחר עיון בנוסחאות השונות של הביטוי עולה על הדעת, שבצירוף דת יהודית- אין יהודית שם-תואר, אלא שם-עצם (תואר סובסטאנטיבי), ופירושו אישה יהודית, יהודייה. ייתכן שצירוף זה הוא יצירה בבליית. בלשון

11. שער כ"ה (כ"ד), פרך א', עמ' רסג-רצג, מהדורת מיכאל

וילנסקי, הוצאת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשכ"ד.

אִי אָמְרוּ דַת יְהוּדִים - פִּלְשׁוֹן כְּתָבֵי־הַיָּד, שִׁישׁ בֵּהֶם מְנוּסַח
אִי הַמְקוּרִי. מוֹצִיאִים אָנּוּ לְשׁוֹן זֶה גַם בְּנוּסַח כְּתוּבָה שֶׁל
הַדְּיוֹטוֹת בִּימֵי הַמְּשֻׁנָּה: אָמַר לְהֵן הַלֵּל הוֹקֵן: הוֹצִיאוּ כְּתוּבַת
אִמּוֹתֵיכֶן; וְהוֹצִיאוּ כְּתוּבַת אִמּוֹתֵיהֶן וּמִצִּיאוּ כְּתוּבַת בֵּהֶן:
לְכַשְׁתִּיפְנוּסֵי לְבֵיתִי תְהוִיִן לִי לְאִינְתוֹ כִּדְת מֹשֶׁה וַיְהוּדָאִי
(ירושלמי כְּתוּבוֹת ד, ה) 12. רִשִׁי מִפְּרֹשׁ: דַת יְהוּדִית,
שְׁנֵהֶגּוּ בְנוֹת יִשְׂרָאֵל - (כְּתוּבוֹת עב ע-א), עוֹבְרַת עַל דַת
יְהוּדִית, שְׁאִינָה צְנוּעָה - (סוֹטָה כה ע-א). גַם הַרְמַבְּסִים
אוֹמְרִים: וַאִיזוֹ הִיא דַת יְהוּדִית? הוּא מְנַהֵג הַצְּנוּעוֹת שְׁנֵהֶגּוּ
בְנוֹת יִשְׂרָאֵל - (הַלְכֵי אִישׁוֹת כד, יב). מִכַּאֵן שְׁמַא נִיתֵן
לְשַׁעַר, שְׁאֲנָשֵׁי בָבֶל קָרְאוּ לְצְנוּעוֹת בְּת יִשְׂרָאֵל דַת
יְהוּדִית, וּמִטְבַּע זֶה נִכְנָס לְמִשְׁנֵה הַבְּבֵלִית וְדָחָה אֶת הַצְּנוּרָה
הַמְקוּרִית.

---

12. בְּחוֹסְפַתָּא כְּתוּבוֹת ד, ט: הוֹצִיאוּ לוֹ וְכְתוּבַת בַּה כְּשִׁתִּיפְנוּסֵי
לְבֵיתִי תְהָא לִי לְאִינְתוֹ כִּדְת מֹשֶׁה וַיִּשְׂרָאֵל. וְשֵׁם ז, ט: שְׁלָא
נְהָגָה עֲתָה כִּדְת מֹשֶׁה וַיִּשְׂרָאֵל, שְׁלָא נְהָגָה עִמּוֹ כִּדְת מֹשֶׁה
וַיִּשְׂרָאֵל.